

oud LEIDEN NIEUWS

KWARTAALBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

jaargang 6, nummer 3
september 2018

OMD-lezing

Romeinse platbodem met Matilo op de achtergrond (foto: Claudia Thunnissen).

Agenda

7 september 2018

OMD-lezing 'Een reis langs de Romeinse rijksgrens vanuit fort Matilo'

8 en 9 september 2018

Open Monumentendagen 'In Europa'

16 september 2018

Symposium over de Leidse architectenfamilie Van der Laan

16 september 2018

Vijfde Leidse Salon, gesprek met Ariadne Schmidt

22 september 2018

Dagexcursie naar Den Bosch

7 oktober 2018

Vaarexcursie Leidse bruggen

1 november 2018

P.J. Bloklezing 'Een brandpunt van geleerdheid'

2 november 2018

Symposium 'Leidse collecties'

3 november 2018

Diesviering met dieslezing 'Het Leidse Prentenkabinet, een 200-jarige instelling in de moderne tijd'

23 november 2018

Herdenking 400ste geboortedag Pieter de la Court

11 december 2018

Jan van Houtlezing 'Jan van Hout als dichter en schrijver'

Waterstad, <i>Rens Heruer</i>	3
Openmonumentendaglezing 'Een reis langs de Romeinse rijksgrens vanuit fort Matilo' door Claudia Thunnissen	4
Leidse salon 'In gesprek met Ariadne Schmidt'	5
Excursies	6
Programma 116de diesviering	8
Hospice Wallon	9
Weekend van de Leidse Geschiedenis	9
P.J. Blok lezing 'Een brandpunt van geleerdheid', door Ruurd Halbertsma	10
Symposium 'Leidse collecties'	11
Dieslezing 'Het Leidse Prentenkabinet, een 200-jarige instelling in de moderne tijd' door Jef Schaeps	12
De glas-in-loodramen van Ons Belang en De Eendracht herplaatst, <i>Jos Hooghuis</i>	14
Pareltjes in herinneringen van 'gewone' Leidenaars (2), <i>Cees Meijer</i>	17
Herdenking 400ste geboortedag Pieter de la Court	19
Een geanimeerde salon over Oral History, <i>Piet de Baar</i>	20
Symposium over de rol van het Leidse stadswater	22
Symposium 'De Leidse architecten Van der Laan'	23
Jan van Houtlezing 'Jan van Hout als dichter en schrijver', door Tanneke Schoonheim	24
Restauratie gevelteken De Heesterboom, <i>Piet de Baar</i>	26
Boekbesprekingen, <i>Bram van Leeuwen</i>	27
Aangestipt, <i>Bram van Leeuwen</i>	34
Agenda	37
Bedrijfsleden	39
Consumptiebon diesviering	40
Colofon	40

Waterstad

Als u oud genoeg bent, dan weet u nog wie Jaap Fischer is. Hij is de schrijver en zanger van liedjes met bijzondere titels als 'De cipier' en 'Het ei'. Tientallen jaren geleden studeerde hij in Leiden en hij hield daar een eeuwigdurende liefde voor onze stad aan over. Hij komt ook nu nog graag in Leiden, treedt er ook nog wel op en is altijd positief gestemd over zijn vroegere studiestad. Hij maakt weliswaar ook liedjes over andere plaatsen, maar hij is voor mij toch vooral de schrijver van wellicht het mooiste lied over Leiden dat ooit geschreven werd. Hij bezingt de schoonheid van de stad en doet dat op bijzondere manier:

En 't zijn de straten niet (...)
De Breestraat en het Levendaal
De Hogewoerd, de Langebrug
't zijn de straten niet...
Het is het water.

En 't zijn de stegen niet (...)
De Diefsteeg en de Doelensteeg
De Nieuwsteeg en de Nonnensteeg
't zijn de stegen niet ...
Het is het water.

Op zijn manier onderstreept deze tekst van Joop Visser (want zo heet hij nu als hij samen met Jessica van Noord zijn nieuwere repertoire vertolkt) dat Leiden een echte waterstad is en dat het water tot de rijkdom van ons stedelijk universum behoort. Dit jaar is Leiden terecht Waterstad, met een opzettelijke hoofdletter. Er wordt op velerlei wijze aandacht besteed aan het Leidse water. Het Waterambacht Leiden zorgde al eerder voor de 'Gedemptegrachtenwandeling' en dit jaar kwam uit dezelfde bron 'Historisch water in Leiden / Twee vaarroutes' beschikbaar. Dankzij een gelukkige samenwerking heeft u als lid van HVOL beide watergidsen gekregen, waarmee u de juistheid van de tekst kunt controleren. Een ander waterinitiatief was Sail Leiden, waarbij een indrukwekkend aantal historische vaar-

tuigen het stedelijk water bezette en het publiek gelegenheid had om al die oude pracht te bekijken. Het geheel was gelardeerd met passende elementen: markt, muziek, hapjes en activiteiten voor de jeugd. Het was druk en zeer geslaagd en Sail was een bewijs dat Leiden met goede evenementen kan scoren zonder gemor of overlast.

En dan is er de waterschouw. De immer actieve Gerard Kramer ging namens de HVOL scheep, samen met vertegenwoordigers van het Waterambacht en de gemeente. Onderweg werd het Leidse water geschouwd en werd er gesproken over de staat van het geschouwde. Er was - helaas, maar natuurlijk - ook een en ander te verbeteren en daarover zijn afspraken gemaakt. Zo zal de gemeente initiatief nemen om eigenaren op te roepen tot zorg en onderhoud aan hun bezit. U weet dat er al wraken werden geruimd en de gemeente wil dat op deze wijze voor zijn. Dit schouwinitiatief heeft ook geleid tot een heuse fotowedstrijd onder het motto 'De schoonheid van het Leidse water'. Dit motto is ongetwijfeld prikkelend bedoeld en laat dus elke interpretatie toe. Ik roep u graag op om deel te nemen (zie onze website) en een ode te brengen aan het Leidse water, dat deze zomer ook nogal eens voor verkoeling kon zorgen.

Rens Heruer

Een reis langs de Romeinse rijksgrens vanuit fort Matilo

OPEN MONUMENTENDAGLEZING DOOR CLAUDIA THUNNISSEN

VRIJDAG 7 SEPTEMBER, 20.00 UUR, RIJKSMUSEUM VAN OUDHEDEN, RAPENBURG 28

Lang voor het ontstaan van Europa wisten de Romeinse keizers hun grondgebied uit te breiden tot een enorm rijk, waarvan de noordgrens in Nederland sinds 47 na Christus langs de Rijn liep. Dit deel van de Romeinse rijksgrens, nu bekend als de Limes (Latijn: grens, grenspad), is samen met het aangrenzende deel in Duitsland genomineerd voor de Werelderfgoedlijst van de UNESCO.

De Nedergermaanse Limes onderscheidt zich door zijn ligging aan een grote rivier. De rivier was niet alleen de grens, maar ook een belangrijke transportroute. Reden om er forten langs te bouwen ter bescherming en verdediging. In Zuid-Holland stonden de forten zelfs erg dicht op de Rijn. Archeologe en dichteres Esther Jansma liet zich in haar gedicht '128 na Christus' erdoor inspireren: 'man, de grond daar, papzacht, men verrekt er van blubber ..'.

Matilo met Corbulo's gracht (foto: Claudia Thunnissen).

Aan die natte bodem heeft Zuid-Holland overigens vele goed bewaarde resten te danken. Denk aan de houten soldatenbarakken in het castellum van Valkenburg of de zes schepen uit de Romeinse tijd, opgegraven bij het fort Nigrum Pullum in Zwammerdam. De Rijn in Zuid-Holland werd bewaakt door zes castella: bij Katwijk, Valkenburg, Leiden,

Romeinse platbodem met Matilo op de achtergrond (foto: Claudia Thunnissen).

Alphen aan den Rijn, Zwammerdam en Bodegraven. Ze waren de meest noordwestelijke steunpunten van het Romeinse vasteland.

Het Romeinse grensfort Matilo in Leiden, gelegen aan twee wateren, de Rijn en het Kanaal van Corbulo, vormt een mooi uitgangspunt voor een reis langs deze Zuid-Hollandse Limes. In het huidige Park Matilo wordt het castellum verbeeld door een omwalling en entreetorens.

De ruimte erbinnen is leeg. Het is moeilijk je voor te stellen hoe de indeling was, hoe de soldaten er leefden en wat er in de vicus, het dorp bij het

fort, gebeurde. En dat geldt voor alle castella. Wat weten we? Historische bronnen, opgravingen en vondsten vertellen een deel van het verhaal. Over de lokale bevolking, de hulptroepen die de forten bevokten, de Bataafse Opstand van 69 na Christus, de Limesweg die de castella verbond, de bevoorrading per schip met goederen en bouwmaterialen uit het hele Romeinse rijk. Hier zijn in het Rijksmuseum van Oudheden veel vondsten te zien.

Claudia Thunnissen studeerde kunstgeschiedenis in Leiden. Ze is werkzaam als zelfstandig kunsthistoricus, veelal projectmatig. Sinds 2009 werkt ze mee aan meerdere projecten rond de Limes. Ze maakte onder meer de route-app 'Langs de Limes' in Zuid-Holland, organiseerde de bouw van een tijdelijke soldatenbarak in Matilo en is medebedenker van Romeinse dagen in Matilo.

Leidse Salon

In gesprek met Ariadne Schmidt, hoogleraar geschiedenis stadscultuur

VIJFDE LEIDSE SALON VAN DE COMMISSIE DIRK VAN ECK
ZONDAG 16 SEPTEMBER 2018, 14.00 – 16.00 UUR, DIACONAAL CENTRUM
DE BAKKERIJ, NIEUWE RIJN 44

Er is een nieuwe hoogleraar Leidse geschiedenis, of beter: een bijzonder hoogleraar voor de Magdalena Moonsleerstoel voor de geschiedenis van stadscultuur, in het bijzonder van Leiden. Het is Ariadne Schmidt. Zij is vooral bekend door publicaties rond gender en dan met name vrouwenarbeid.

In de Leidse Salon van 16 september 2018 willen wij met haar praten over de manier waarop zij inhoud wil geven aan deze leerstoel. In de eerste plaats is dan de vraag wat eigenlijk de plek zal zijn van de sociale en de economische geschiedenis binnen 'de stadscultuur', waarover de leeropdracht rept. Welke thema's wil ze binnen het brede begrip van stadscultuur in onderwijs en onderzoek aan de orde laten komen?

Ariadne Schmidt

Een tweede vraag zal zijn waar we aan moeten denken bij het onderzoeksprogramma waarvan verwacht wordt dat ze dat ontwikkelt. Heeft ze al concrete plannen, of is dit te vroeg?

De derde vraag is vanzelfsprekend wat voor rol zij als hoogleraar vanuit het Instituut voor Geschiedenis denkt te kunnen spelen richting de cultuur-historische verenigingen en instellingen in de stad. Ook wat dat betreft wordt het een en ander verwacht van deze leerstoel.

Voor de duidelijkheid: bij de Leidse Salon gaat het niet om een lezing met kritische vragen, maar om een goed gesprek en een uitwisseling van gedachten en ideeën in een ontspannen sfeer, na een korte inleiding door de gast.

Aan de Leidse Salon kunnen maximaal 25 mensen deelnemen. Geïnteresseerden kunnen zich van tevoren aanmelden op hvalsalon@gmail.com. Een ontvangstbevestiging volgt en kan als toegangsbevis worden beschouwd.

Excursies

Den Bosch en Leidse bruggen

De excursiecommissie heeft voor het najaar de volgende excursies voorbereid. Een dagexcursie naar Den Bosch, met onder andere een vaartocht over de Dieze en een vaarexcursie langs de Leidse bruggen. Voor beide excursies is het nog mogelijk om zich op te geven.

Zaterdag 22 september 2018: 'Den Bosch'.

Na de busreis worden we ontvangen bij restaurant Bossche Kelders waar wij tijdens de koffie met uiteraard een Bossche bol een presentatie over de stad krijgen. Daarna verkennen we de stad onder leiding van ervaren stadsgidsen. Uiteraard zal daarbij ook ruime aandacht besteedt worden aan de St. Janskerk. De lunch gebruiken we in Grand Café Silva Ducis.

Tussen lunch en borrel is er onder andere een boottocht over de Dieze waar een gids ons de geschiedenis van de waterlopen van Den Bosch zal vertellen. De rest van de middag kan vrij besteed worden, bijvoorbeeld met een bezoek aan het interieur van de St. Janskerk of aan een van de vele musea van de stad. We eindigen ons excursie opnieuw bij Café Restaurant Silva Ducis met een 'aangeklede' borrel.

Prijs: 50,50 euro voor (duo)leden, 55,50 euro voor introducees.

NB Gratis annuleren mogelijk tot 1 september.

Plattegrond van Den Bosch (Atlas Blaeu, 1649).

Zondag 7 oktober 'Leidse bruggen'.

De Leidse binnenstad is er de laatste jaren kleurrijker uit gaan zien. Met een speciale subsidieregeling worden eigenaren van historische panden gestimuleerd om hun gevels in historische kleuren te schilderen. De gemeente Leiden draagt hier graag aan bij. Daarom doet Erfgoed Leiden ook onderzoek naar de oorspronkelijke kleurstelling van bruggen in de binnenstad. Een vaak lastige

zoektocht; in de jaren 80 werden de bruggen grondig kaal gestraald ten behoeve van onderhoud. Maar oude foto's en andere archiefstukken laten de Leidse bruggen toch meer kleur bekennen.

Programma:

We starten om 10.00 uur met een kopje koffie of thee en een Italiaanse lekkernij bij Italian Bar Bistro City Hall op het stadhuisplein. Daar zal een medewerker van Erfgoed Leiden en omstreken een presentatie geven over de werkwijze en de actuele staat van het onderzoek naar de oorspronkelijke kleurstelling van de bruggen in de binnenstad. Om 11.00 uur vervolgen we de excursie op het water met een boot van Bootjes en Broodjes. Piet de Baar zal ons tijdens een vaartocht door de binnenstad voorzien van interessante verhalen en feitjes over de Leidse bruggen en uiteraard andere bijzondere bezienswaardigheden op de kade.

Prijs: 14 euro voor (duo)leden, 17 euro voor introducees.

NB Er is voor deze excursie een maximum aantal van dertig deelnemers vastgesteld, gratis annuleren mogelijk tot 27 september.

Inschrijvers krijgen een week voor een excursie een uitgebreid programma toegestuurd met daarin onder andere de vertrektijden en vertrekplaatsen.

Inschrijven:

Vul het formulier op de website in (www.oud-leiden.nl/activiteiten/excursies). U kunt per lid of per twee duoleden één introducee mee laten inschrijven. Hebt u moeite met het invullen van het formulier? Bel dan naar 071 3411533 (Wim Dool) of 071 5210752 (Rob Smit) en geef uw telefoonnummer via de telefoonbeantwoorder door. U wordt dan teruggebeld waarna een van de leden van de excursiecommissie uw inschrijving voor u op de website zal zetten.

Betalen:

Graag direct na de aanmelding de excursiekosten overmaken op bankrekening NL67 INGB 0005 9012 64 t.n.v. Vereniging Oud Leiden (NB let op dat u het juiste nummer gebruikt, aangezien de rekening voor de contributiebetaling dezelfde naam heeft). Vermeld ook hier uw HVOL-nummer, de excursie waarvoor u inschrijft en uiteraard wie u allemaal inschrijft.

De Kerkbrug over de Oude Rijn (foto: Rob Smit).

Programma 116de diesviering van de Historische Vereniging Oud Leiden

ZATERDAG 3 NOVEMBER 2018, HOOGLANDSE KERK, NIEUWSTRAAT 4

- 10.00 uur:** kerk open
- 10.30 uur:** opening met het gezamenlijk zingen van het Leids Volkslied, gevolgd door een welkomstwoord door HVOL-voorzitter Rens Heruer
- 10.45 uur:** lezing door drs. Jef Schaeps, conservator prenten en tekeningen bij de Universiteitsbibliotheek Leiden, met als titel: 'Het Leidse Prentenkabinet, een 200-jarige instelling in de moderne tijd'
- 11.45 uur:** presentatie Leids Jaarboekje 2018
- 11.55 uur:** presentatie Historische Kalender Leiden 2019
- 12.00 uur:** sluiting officiële gedeelte

Na de sluiting kan op vertoon van de ledenpas het Leids Jaarboekje 2018 worden opgehaald. Bedrijfsleden kunnen hun Jaarboekjes en kalenders ophalen bij de stand van de promotiecommissie. Een gratis consumptie wordt aangeboden tegen inlevering van de bon op de achterpagina van dit nummer van Oud Leiden Nieuws.

In de kerk kan na afloop van het officiële deel een kleine markt worden bezocht, met kraampjes van commissies, werkgroepen en bedrijfsleden van de HVOL. De Historische Kalender Leiden 2019 wordt tijdens de markt tegen een gereduceerd tarief te koop aangeboden. De markt 'sluit' omstreeks 14.00 uur.

NB Wie niet in staat is het Jaarboekje tijdens de diesviering op te halen, kan de week daarop (van 5 tot en met 9 november) tijdens kantooruren terecht bij Erfgoed Leiden en Omstreken, gevestigd aan de Boisotkade 2a in Leiden. De daarna nog resterende boekjes worden zoveel mogelijk door vrijwilligers bezorgd. Daar kan enige tijd overheen gaan.

Aan de Oude Vest staat een statig pand, het Hospice Wallon, een rijksmonument dat in gebruik is als studentenhuus. Het is een mooi voorbeeld van de neo-klassieke bouwstijl, in 1766 ontworpen door bouwmeester Gerard van der Laan. Tot 1943 had het diverse bestemmingen die te maken hadden met de sociaal-medische zorg in onze stad. Op het moment is staat van onderhoud van de gevel slecht, en de tekst boven de deur nauwelijks leesbaar. Na overleg met DUWO (studentenhuusvesting) is besloten dat de gevel volgend jaar wordt opgeknapt, zodat elke voorbijganger weer kan zien welke betekenis dit gebouw heeft gehad. Dat is dan

ook het moment om uitgebreid in te gaan op de geschiedenis van het pand.

[Dik Kompier](#)

Leidse collecties

Weekend van de Leidse Geschiedenis 2018

Voor de vierde keer vindt begin november het Weekend van de Leidse Geschiedenis plaats. Een jonge traditie die steeds meer belangstelling trekt. Dit jaar is het thema 'Leidse collecties'.

Leiden herbergt een flink aantal musea, die toonaangevend zijn: het Rijksmuseum Boerhaave, recent prachtig nieuw ingericht, de Lakenhal en Naturalis, volgend jaar beide in volle, nieuwe glorie weer open voor iedereen, het Rijksmuseum van Oudheden, dat dit jaar zijn 200-jarig bestaan viert, het Museum Volkenkunde, het Sieboldhuus. Het aantal collecties is echter veel groter en het is goed dat niet alleen de grote musea, maar ook de kleine, veel minder bekende pareltjes aandacht krijgen.

Opnieuw kent het Weekend van de Leidse Geschiedenis drie programmaonderdelen:

- de P.J. Bloklezing op donderdagavond 1 november
Prof. dr. Ruurd Halbertsma spreekt over de oprichting van het Rijksmuseum van Oudheden in 1818 onder de titel 'Een brandpunt van geleerdheid'.
- het symposium Leidse geschiedenis op vrijdagmiddag 2 november
Dagvoorzitter prof. dr. Dick de Boer introduceert een zestal korte voordrachten over bekende en minder bekende Leidse collecties.
- en, alleen voor leden van de Historische Vereniging Oud Leiden, de diesviering op zaterdagochtend 3 november. De dieslezing, getiteld 'Het Leidse Prentenkabinet, een 200-jarige instelling in de moderne tijd', wordt uitgesproken door drs. Jef Schaeps.

'Een brandpunt van geleerdheid'

De oprichting van het Rijksmuseum van Oudheden in 1818

DOOR RUURD BINNERT HALBERTSMA

DONDERDAG 1 NOVEMBER, 20.00 UUR, KLEIN AUDITORIUM, ACADEMIEGEBOUW, RAPENBURG 73

Op donderdag 2 november vindt de P.J. Blokleding 2018 plaats. Dit is een samenwerking van de Universiteit Leiden, het Leidsch Dagblad en de Historische Vereniging Oud Leiden (HVOL). Het onderwerp van de lezing is de oprichting van het Rijksmuseum van Oudheden in 1818. Dit onderwerp past goed in het thema dat de HVOL hanteert voor 'Het Weekend van de Leidse geschiedenis', dat behalve de P.J. Blokleding ook het symposium op vrijdagmiddag 2 november en de viering van de 116de dies van de HVOL op zaterdag 3 november omvat: 'Leidse collecties'.

Het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden viert dit jaar zijn 200-jarig bestaan. De reden voor koning Willem I om in 1818 Leiden aan te wijzen als plaats voor een archeologisch museum was gelegen in het feit dat de Universiteit al sinds 1744 in het bezit was van een grote verzameling Grieks en Romeins beeldhouwwerk. Deze collectie was eigendom geweest van de rijke Amsterdamse notabel Gerard van Papenbroek (1673-1743), die zijn 'marmora' samen met een grote verzameling handschriften aan de universiteit had gelegateerd.

Deze schenking leidde ertoe dat de nieuwbouwplannen voor de orangerie in de Hortus botanicus werden aangepast. De middelste zaal (de 'salon') werd door de Haagse architect Daniël Marot verfraaid om de marmeren beelden een prachtige omgeving te verlenen. De Leidse hoogleraar Frans van Oudendorp zong de lof over deze schenking, maar waarschuwde zijn publiek wel voor het 'heidense karakter' van sommige beelden...

Bij de oprichting van het Rijksmuseum van Oudheden werd ook een directeur-hoogleraar benoemd: Caspar J.C. Reuvers. Deze had een groot gedeelte van zijn studietijd in Parijs doorgebracht, waar hij het Louvre had leren kennen als het grote voorbeeld voor een Nationaal Museum. Reuvers ging direct van start met een even ambitieus als doortimmerd verzamelprogramma. Wetenschappelijke 'agenten' werden naar het Middellandse Zeegebied gestuurd om collecties aan te kopen. Binnen tien jaar groeide de verzameling oudheden in Leiden met duizenden voorwerpen en beroemde collecties, uit Carthago, Etrurië, Griekenland en Egypte. Naast het verzamelen was Reuvers ook actief als eerste veldarcheoloog: bij Voorburg groef hij de resten op van de Romeinse hoofdstad Forum Hadriani.

Een groot probleem vormde de huisvesting van alle nieuwe schatten. Deze kwestie liep bij universiteit en ministerie zo hoog op, dat het een haar had gescheeld of het museum was in 1835

De eerste stukken in de collectie van het Archeologisch Cabinet, zoals ze eind 18de eeuw stonden opgesteld in de Oranjerie van de Hortus botanicus. (Erfgoed Leiden en Omstreken).

verhuisd naar Amsterdam. In de lezing 'Een brandpunt van geleerdheid' wordt ingegaan op deze turbulente vroege periode in de Leidse museumgeschiedenis.

Prof. dr. Ruurd Binnert Halbertsma (1958) is als conservator klassieke wereld verbonden aan het Rijksmuseum van Oudheden. Hij specialiseerde zich op het gebied van internationale museumgeschiedenis en publiceerde hierover in binnen- en buitenland. In 2010 werd hij benoemd tot bijzonder hoogleraar 'museale aspecten van de archeologie' aan de Universiteit Leiden. In datzelfde jaar werd hij verkozen tot Fellow van de Londense Society of Antiquaries (est. 1707).

Symposium

'Leidse Collecties' symposium over Leidse geschiedenis

VRIJDAG 2 NOVEMBER 2018, 14.00 - 17.00 UUR, EINSTEINZAAL,
RIJKSMUSEUM BOERHAAVE, LANGE AGNIETENSTRAAT 10

De mooie traditie van het symposium dat op de vrijdagmiddag voorafgaande aan de diesviering van de HVOL bronnen en onderwerpen voor nieuw onderzoek verkent aan de hand van een centraal thema, wordt dit jaar voortgezet met een middag gewijd aan Leidse Collecties.

De plaats van handeling is bijna symbolisch te noemen voor de rijke geschiedenis van Leiden als stad waar collecties van allerlei aard een thuis vinden: het Rijksmuseum Boerhaave. Sinds de verbouwing meer dan ooit een schatkamer van wetenschapsgeschiedenis. Op zichzelf al een document in steen.

Als brug tussen de P.J. Blok-lezing en de dieslezing besteden de zes sprekers op het symposium in hun 'flitslezingen' aandacht aan (relatief) wat minder bekende Leidse collecties, objecten uit die collecties,

mogelijkheden tot nieuw onderzoek en resultaten van recent onderzoek. Daarmee hopen zij hun gehoor te stimuleren om met andere ogen naar die

collecties te komen kijken. Nieuwsgierigheid en verwondering zijn immers de beste voedingsbodem voor nieuwe inzichten.

De gorilla van Rijksmuseum Boerhaave.

Deelname aan het symposium is gratis. Studenten hebben op vertoon van een geldige Nederlandse collegekaart ook gratis toegang tot het museum. Dit geldt eveneens voor deelnemers met een LUMC-pas, een ICOM-kaart/Museumjaarkaart en leden van Vereniging Rembrandt. Overige deelnemers moeten er rekening mee houden dat de museumentreeprijs 12,50 euro bedraagt.

Programma

13.30 Inloop, koffie/thee (gratis)

14.00 Kort openingswoord dagvoorzitter
Dick E.H. de Boer

14.10 Bart Grob, Het anatomisch model van de Gorilla in het Rijksmuseum Boerhaave

14.30 Chrystel Brandenburgh, Graven in het archeologisch archief

14.50 Davey Verhoeven, Bronnen voor de Japans-Nederlandse relaties in de 19de eeuw in de collectie van Philip Franz von Siebold

15.10 Discussie en vragen

15.20 **Pauze**

Posterpresentaties door studenten

15.50 Johannes Müller, Vensters op een tijd: de brieven in de Bibliotheca Thysiana

16.10 André Bouwman, Handschriften en archieven in de Universiteitsbibliotheek

16.30 Gillian Vogelsang-Eastwood, Textiel als bron in het Textile Research Centrum Leiden

16.50 Discussie en vragen

17.00 Drankje na afloop (op eigen kosten)

Dieslezing

Het Leidse Prentenkabinet, een 200-jarige instelling in de moderne tijd

DIESLEZING DOOR DRS. JEF SCHAEPS

ZATERDAG 3 NOVEMBER, 10.30 UUR, HOOGLANDSE KERK, NIEUWSTRAAT 4

Lucas van Leyden en Rembrandt van Rijn zijn zonder twijfel de twee bekendste kunstenaars die Leiden heeft voortgebracht. Beide kunstenaars waren de schepper van een omvangrijk en indrukwekkend grafisch oeuvre dat, naast hun andere werk, een essentiële rol in de vorming en verspreiding van hun faam heeft gespeeld. Dat grafische werk wordt in Leiden bewaard in de Universiteitsbibliotheek, op de afdeling die velen nog kennen als het Prentenkabinet.

Gesticht in 1815 dienden de collecties van het Prentenkabinet in de eerste plaats de vorming van en het onderwijs aan jongheren, en wat later ook aan jongedames, die studeerden aan de universiteit. De collecties groeiden in hoog tempo: Lucas en Rembrandt bevinden zich in het gezelschap van

buitenlandse collega's als Albrecht Dürer, Titiaan en Mantegna. In de 19de eeuw profiteerden de collecties vooral van schenkingen door notabelen die hun collecties graag in het Prentenkabinet zagen ondergebracht. Bekende Leidenaren als J.Th. Bodel Nijenhuis, Nicolaas de Gijselaar en Johannes

Gravure van Lucas van Leyden, 'De doop van Christus', ca. 1510 (collectie Prentenkabinet)

Kneppelhout doneerden hun verzamelingen. In de 20ste eeuw ging het Prentenkabinet actief op zoek naar uitbreiding en werden belangrijke tekeningencollecties aangekocht. Zo ontstond een van de grootste en meeste diverse grafische collecties van het land.

Naast de historische taak van het beheren en onderhouden van dit erfgoed heeft het Prentenkabinet nog een andere missie: het presenteren van een overzicht van de grafische kunsten in Nederland van 1500 tot nu. Geen andere instelling in Nederland heeft zo breed verzameld en is tegelijkertijd zo actueel. Dat maakt dat het werk van Lucas van Leyden naast dat van een jonge Leidse kunstenaar als Hanneke Francken wordt bewaard. Maar de missie van het Prentenkabinet is niet Leids, maar nationaal. Het streven is dat het Prentenkabinet een representatieve selectie bezit van de grafiek en tekenkunst in ons land. Het gaat daarbij niet alleen om tekenaars en prentmakers, maar ook om uitgevers en drukkers. Dit alles ten dienste van het onderwijs en onderzoek aan de universiteit. Maar de dienstbaarheid is niet beperkt tot de universiteit. Het Prentenkabinet werkt nauw samen met andere instellingen, in de

eerste plaats in Leiden, maar ook op nationaal en internationaal niveau. Het digitale tijdperk stelt daarbij ook nieuwe uitdagingen aan beheer en gebruik van de collecties.

In deze dieslezing belicht Jef Schaeps de collectievorming, de missie, de strategie en de Leidse identiteit van het Prentenkabinet.

Drs. J.M.P. (Jef) Schaeps is conservator prenten en tekeningen bij de Universitaire Bibliotheken Leiden, waar hij de collecties van het Prentenkabinet beheert. Daarnaast is hij coördinator van het tentoonstellingsprogramma van de bibliotheek, publiceert hij over prent- en tekenkunst uit vooral de zestiende eeuw en de moderne tijd, en is hij sinds kort hoofdredacteur van grafiekmagazine Raam.

Gemengde techniek van Kees Buurman, 'Dubbelkruis', 1966 (collectie Prentenkabinet).

De glas-in-loodramen van Ons Belang en De Eendracht herplaatst

Eerder dit jaar hebben B&W besloten dat bij bedreiging van monumentale kunst in gemeentelijk eigendom een haalbaarheidsonderzoek zal worden uitgevoerd naar mogelijkheden van herplaatsing. Gelukkig is ook zonder dit besluit in het verleden monumentale kunst gered uit afgebroken gebouwen en elders herplaatst.

Dat is in enkele gevallen gebeurd met glas-in-loodramen. Die laten zich waarschijnlijk vrij gemakkelijk uitnemen en herplaatsen. Bij wandsculpturen speelt de conditie wellicht meer een rol. Zo is het niet gelukt om een plastiek van Josje Smit in de Van der Klaauwtoren aan de Kaiserstraat uit te nemen voor herplaatsing in de nieuwbouw op die plek. Bij een ander kunstwerk van Josje Smit, een wandsculptuur in het St. Agneslyceum aan de Eijmerspoelstraat is het uitnemen wel goed gelukt. Die sculptuur wacht nog op een geschikte nieuwe plek voor herplaatsing.

Glas-in-loodramen konden in enkele gevallen worden gered. Dat geldt voor de gebrandschilderde ramen die in 1953 zijn geplaatst in het bestuursgebouw van de Woningbouwvereniging Ons Belang in de Amaliastraat. Die bevinden zich nu in het gebouw van woningbouwcoöperatie De Sleutels van Zijl en Vliet aan Langegracht 70a. Ze zijn vervaardigd ter gelegenheid van het veertigjarig jubileum van Ons Belang en verbeelden de strijd voor een betere volkshuisvesting. Die wordt weergegeven in vier taferelen. De betekenis is helder aangeduid in toegevoegde teksten. Bij een gezin in ogenschijnlijk zorgelijke omstandigheden staat de tekst 'Wantoestanden voorheen in de volkshuisvesting'.

Het vervolgraam laat twee mannen zien met de tekst 'De beraadslaging tot verbetering' en het oprichtingsjaar van Ons Belang, 1913. Het derde

*'Wantoestanden voorheen in de volkshuisvesting'.
Gedenkraam Woningbouwvereniging Ons Belang (foto:
Jos Hooghuis).*

raam toont een paar mannen in de weer met bouwmaterialen en de tekst 'De samenwerking tot verbetering' en het jaartal 1948. In het vierde raam zien we een gelukkig gezin, compleet met kwispelende hond en bloemen en de tekst 'De verbeterde toestand bij de volkshuisvesting'. De ramen heb-

ben loodstrips in een historiserend ruitpatroon. Het vierde raam bevat tevens een signering D. van Leeuwen, een kunstenaar van wie helaas verder niets bekend is. De ramen zijn waarschijnlijk in de jaren 80 overgebracht naar het pand Langegracht 70a, waar ze in een gang op de eerste verdieping hangen. In 1988 ging Ons Belang samen met De Tuinstadwijk en de Protestants-Christelijke Woningbouwvereniging tot De Sleutels. In 2004 volgde de fusie van De Sleutels met Zijl en Vliet. Ook woningbouwvereniging De Eendracht liet bij gelegenheid van een jubileum in 1952 glas-in-loodramen vervaardigen. Die bevinden zich nu in de nieuwbouw in de Scheepswerf, bij het Steneveldpark in de Kooi.

Gedenkramen Ons Belang nummer 3 en 4 op de huidige locatie Langegracht 70a (foto: Jos Hooghuis).

Waarschijnlijk het eerste kunstwerk dat werd gefinancierd uit de gemeentelijke percentageregeling voor monumentale kunst zijn de glas-in-

'De verbeterde toestand bij de volkshuisvesting'. Gedenkraam Woningbouwvereniging Ons Belang (foto: Jos Hooghuis).

loodramen die zich bevonden in de voormalige Willem de Zwijgerschool. De school werd in 1955 gebouwd naar ontwerp van gemeentearchitect Theo K.J. Koch. Zij was gelegen aan de noordzijde van de Willem de Zwijgerlaan en kreeg in 1960 de naam Willem de Zwijgerschool. Pieter A.H. Hofman ontwierp voor de hal van de school een achttal ramen met scènes uit de verhalen van Reinaert de Vos.

Bij de onthulling in 1956 sprak de wethouder van Onderwijs van een evolutie in de scholenbouw omdat door de gemeentelijke subsidieregeling 1 à 1,5 % van de bouwsom aan kunst kon worden besteed. Deze regeling was het jaar tevoren ingevoerd. In 1994 is de school, die inmiddels de naam De Noorderkring droeg, gesloopt. Dankzij een actie van gemeenteambtenaar Carel Cusell zijn de ramen van Hofman uitgenomen en opge-

Ramen van Pieter Hofman in de Willem de Zwijgerschool, 1956. (foto: Beeldbank HVOL)

slagen. Tegenwoordig zijn ze te bewonderen in Woonzorgcentrum Topaz Overrhyn dat in 2000 is gebouwd op de locatie van de school. De ramen hangen inpandig in de kapel en in een aangrenzende ruimte en worden kunstmatig verlicht.

Pieter A.H. Hofman (Teteringen 1885 - Den Haag 1965) was een veelzijdig kunstenaar die onder andere schilderde in de stijl van de Haagse School. Na het succes van zijn ramen voor De Bijenkorf in

Den Haag (1925) richtte hij zich voornamelijk op gebrandschilderde glas-in-loodramen. In Leiden is Hofman bekend door zijn ramen met de familiewapens van Leidse burgemeesters voor het trapenhuis in het stadhuis (1940). Hofman ontwierp zowel in een geabstraheerde, wat hoekig stijl als in meer naturalistische trant. De ramen uit de Willem de Zwijgerschool zijn waarschijnlijk uitgevoerd door Wim Wagemans van Atelier De Lint in Delft.

Ramen van Pieter Hofman uit de Willem de Zwijgerschool in de kapel van Topaz Overrhyn (foto: Peter Lamboo).

De kapel van Topaz Overrhyn (foto: Peter Lamboo).

Intussen wachten er nog drie ramen op herplaatsing. Die zijn in 1931 vervaardigd door Joan Collette voor de voormalige Vakschool voor Meisjes aan het Galgewater. In de jaren 80, toen dit gebouw een andere eigenaar kreeg, zijn de ramen uitgenomen en in de voormalige Don Boscoschool geplaatst, laatstelijk VMBO Boerhaave aan de Boerhaavelaan 44. Dit schoolgebouw is inmiddels

gesloopt. De ramen met voorstellingen van de parabel van de wijze en de dwaze maagden meten 2 meter bij 1.20 meter. Zij worden momenteel schoongemaakt en gerestaureerd. Terugplaatsing in het gebouw aan het Galgewater blijkt helaas niet mogelijk.

Namens de werkgroep Monumentale Kunst van de Wederopbouwperiode,
Jos Hooghuis, met dank aan Carel Cusell en Bert de Jonge

Stem van Leiden

Pareltjes in herinneringen van 'gewone' Leidenaars (2)

De komende tijd publiceren we in Oud Leiden Nieuws fragmenten uit interviews van de Stem van Leiden. Daarmee hopen we u nieuwsgierig te maken naar de verhalen die de leden hebben vastgelegd. De Stem van Leiden heeft nu rond de vijftig interviews afgenomen en levensverhalen van de 'gewone Leidenaar' opgenomen, volledig uitgeschreven en samengevat. Een aantal is al te lezen en te beluisteren op de website van Erfgoed Leiden en Omstreken (ELO) evenals een samenvatting van het verhaal. Het is de bedoeling dat straks alle verhalen op deze website staan. Tijdens de interviews horen we vaak onverwachte pareltjes: leuke, opmerkelijke, maar soms ook hele droevige levensgeschiedenissen passeren de revue. Er zijn ook alvast wat fragmenten over 3 oktober opgenomen.

3 oktober in de regen

Dertien was ze, toen ze als hulp in de huishouding ging werken. Haar tweede baantje was bij speelgoedzaak en poppendokter Van der Voet op de Haarlemmerstraat 15. Aanvankelijk werkte ze er in de huishouding, later ook in de winkel en repareerde ze poppen. De dochter van haar werkgever was maar tien jaar ouder; ze gingen met elkaar om als zussen. Soms, als het werk gedaan was, stapten ze samen op de Gele Tram naar Den Haag, gingen winkelen op de Grote Markt en naar de bioscoop.

De Poppenkliniek van Van der Voet, Haarlemmerstraat 15 (foto: ELO).

Later, toen zij bij de avondvakschool aan het Galgewater haar diploma Costumiëre had gehaald, naaide ze de trouwjapon voor de dochter van Van der Voet. Evenals die van zichzelf, want op een zonnige dag in 1941 trouwde ze met een tuinder. De eerste keer dat ze samen uitgingen, goot het van de regen. Haar kleren plakten aan haar lijf en haar fil d'écosse kousen (nylons bestonden nog niet) scheurden. Het heeft hem niet afgeschrikt die dag, de laatste 3 oktober voor de oorlog, in 1939. Naar de 3 oktober

berfeesten is mevrouw altijd graag blijven gaan, maar het wordt moeilijk. Vriendinnen zijn overleden en de kinderen, inmiddels allemaal gepensioneerd, willen niet meer mee naar de optocht.

Op drie oktober geboren

Hun zoon is op 3 oktober in het Elizabeth aan de Hooigracht geboren. 'Mijn vrouw die wilde dat eerst niet, die zei nog tegen de huisarts die de bevalling deed, van: Kan u niks organiseren dat het ervoor of erna kan?'. 'Nee, nee, mevrouw, er zit daar iemand die alles opschrijft. 'Ik kan het niet maken', en al dat gedoe meer. Dus nee, het bleef 3 oktober, dus ja, nou ja, we zijn er nu gelukkig mee'.

Hechte gemeenschap

Mevrouw is in 1930 geboren, groeide op in de Kraaierstraat en vervolgens op de 4e Binnenvestgracht. Vader was melkboer in dienst van Menken, waar hij 's ochtends vanaf vier uur in de fabriek op de Lage Rijndijk moest werken om daarna met de melkwagen, een houten handkar, langs de deuren te gaan. De Kraaierstraat was een echte winkelstraat met een kaasboer, kapper, sigarenwinkel, schoenmaker, een verfzaakje en het fruitwinkeltje waar je snoepjes kon kopen voor een halve cent. Op zaterdagavond kwam de visboer langs. De vis was dan goedkoop, want die kon het weekend niet overgehouden worden.

De moeders in de buurt verdienden wat bij door bonen af te halen voor de Vita-conservenfabriek op het Levendaal. Het huis aan de 4e Binnenvestgracht had een gang van 14 meter. Daar zaten de vrouwen in grote saamhorigheid bij elkaar te werken. Er heerste in de buurt een gemeenschapsgevoel dat de verschillende religies oversteeg; hervormd of katholiek, het deed er niet toe. Uit de brievenbussen hing een touwtje waarmee je de deur kon opentrekken. Het was er veilig. De mensen letten op elkaar.

Een melkboer van Menken met paard en wagen (foto: STIEL).

Dichtbij was het Plantsoen, met de volière, de kiosk, af en toe muziek en de agent met zijn grote sigarenpeuk in de mond.

Waskuip met hutspot

Aanvankelijk bleef de slagerij op 3 oktober open. Dat wil zeggen, tot twaalf uur, want zijn vader zat bij de muziek, bij Concordia. De leden stelden zich op in de werkplaats van de slagerij. Op de werkbank lagen al die klarinetten en de trombones en zo. 'Dan had je natuurlijk ook die buitensen, dat waren muzikanten van Leiderdorp en Zoeterwou, die speelden mee in een muziekkorps om steun te geven. Die bleven eten en dan kookte mijn moeder een hele grote waskuip vol met hutspot. Dan zat er een man of tien, twaalf aan de uitschuiftafel, zo'n grote, in de benedenkamer. Als er één klaar was moest 'ie zijn bord inleveren en dan stond de ander al weer klaar. We hebben wel eens 25, 30 man aan tafel gehad. Om twaalf uur gingen ze naar buiten en dan werd de muziek opgesteld.

Aardappelschillensoep

In de oorlog was vader betrokken bij het verzet. De broers moesten 's avonds illegale krantjes rondbrengen, maar toen de jongens naar Friesland waren gebracht om de hongerwinter door te

Slagerij Filippo in de Janvossensteeg (foto: ELO).

komen, moest zij, toen een jaar of tien, die taak overnemen. Bang was ze alleen voor het keffertje op één van de adressen, angstiger dan voor de Duitsers die in Van Hoekens houthandel in de Oosterstraat waren ingekwartierd. Om 's avonds wat licht te hebben, smolten ze stompjes kaars in een waxineglaasje. Met een draadje erin als lont.

Naar school ging ze graag, ze was een van de besten van de klas. Maar tijdens de oorlog veranderde alles. De school werd bezet door de Duitsers en de kinderen werden van gebouw naar gebouw gestuurd. Een groot probleem was dat vader voor een maand vertrok om kinderen per schip naar het noorden te brengen. Dat was vlak na de geboorte van een zusje, dat zo zwak was, dat ze het ternauwernood overleefde.

Er was honger in het gezin. De herinnering aan de aardappelschillensoep van de gaarkeuken is nog levendig. Die was onsmakelijk, maar als kind dacht ze: eten, niet zeuren! 'En dat heb ik nog een beetje', zegt ze, 'dat sterk zijn'.

**Namens de werkgroep De Stem van Leiden,
Cees Meijer**

Herdenking

Pieter de la Court 1618 - 1685 Vrijdenker, pamflettist, lakenhandelaar

VRIJDAG 23 NOVEMBER 2018, 15.00 UUR, MAREKERK, LANGE MARE 48

In een hechte samenwerking van (en gesponsord door) de gemeente en de faculteit Sociale Wetenschappen van de Leidse Universiteit, Erfgoed Leiden en omstreken en de Historische Vereniging Oud Leiden vindt op vrijdagmiddag 23 november aanstaande een bijeenkomst plaats ter herdenking van de 400ste geboortedag van Pieter de la Court.

Pieter de la Court (ter onderscheid van zijn vader ook wel Pieter de la Court junior genoemd) was belangrijk als denker, pamflettist en schrijver op het gebied van politiek en economie. Als staatsgezinde vrijdenker verdedigde hij de democratie en koesterde hij republikeinse opvattingen. Als een van de

meest succesvolle lakenhandelaars van zijn tijd was hij groot voorstander van vrijhandel en als wereldburger stond hij open voor immigratie en diversiteit. In allerlei opzichten was hij een zeer interessante persoonlijkheid met opvattingen die ook nu nog (en juist weer) een zekere actualiteit kennen.

De hoofdlezing wordt verzorgd door historicus Arthur Weststeijn, schrijver van 'De radicale republiek' (2013) over Pieter de la Court en zijn jongere broer Johan. Daarin wordt met name aandacht besteed aan wereldburgerschap, diversiteit en ondernemerschap. Daarna vinden drie korte referaten plaats over de volgende thema's:

- Prof. dr. Ariadne Schmidt: 'Diversiteit en de Leidse samenleving'
- Marishka Neekilappillai: 'Open wereldhandel en globalisering'
- Een nog nader te bepalen spreker: 'Ondernemerschap'

De vorm van de dialoog tussen de aanwezigen en de sprekers wordt nog bepaald. Het officiële gedeelte van de bijeenkomst wordt (onder voorbehoud) afgesloten door minister Sigrid Kaag van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Er is een kleine pop-up tentoonstelling in de Marekerk en na afloop is er gelegenheid om na te praten onder het genot van een hapje en een drankje.

Ter gelegenheid van deze herdenking wordt er ook een boekje over Pieter de la Court uitgebracht, geschreven door Arthur Weststeijn. In het najaar besteedt de faculteit Sociale Wetenschappen in het Pieter de la Courtgebouw ook aandacht aan Pieter de la Court. Het programma daarvoor is nog in ontwikkeling.

Verslag

Een geanimeerde Leidse salon over Oral History

Op zondag 18 maart hield de commissie Dirk van Eck de vierde Leidse Salon. In zijn introductie vertelde Jan Laurier, de voorzitter van de commissie, dat oral history vooral in de jaren zestig en zeventig vorm kreeg als reactie op de toenmalige geschiedschrijving, die vooral aandacht schonk aan de 'belangrijke' mensen.

Laurier begon begin jaren tachtig met interviews. De nadruk lag op de geschiedenis van de arbeiders. Het onderzoek werd in Twente onder textielarbeiders verricht, omdat de textiel daar in snel tempo verdween. Het resulteerde in het boek Fabriekslevens. De nadruk in de interviews lag op het arbeidzame leven; privé zaken waren niet gewenst.

Laurier kreeg in die tijd ook contact met Manuela du Bois-Raymond, die toen vooral interviews afnam in het kader van haar bestudering van problemen rond de jeugd. Dat leidde tot de

W. Bodrij, *Stem uit de Achterbuurt*.

gedachte om zo'n boek als in Twente ook voor Leiden te maken. Dit is uiteindelijk Door de wol geleverd geworden (Zutphen 1998). Tegenwoordig krijgt vrouwengeschiedenis veel aandacht, en ook worden de acties in kringen van studenten en werkende jongeren onderzocht. Hierbij worden ook interviews gebruikt. Hetzelfde geldt voor de kraakbeweging en de textiel. Ingrid Moerman herinnert zich dat vanaf 1968 door de commissie Volkskunde van de HVOL ook al een type onderzoek bevorderd werd, wat onder meer resulteerde in het boekje *Stem uit de achterbuurt* van Wout Bodrij, over het typisch Leidse taaleigen uit de arbeiderskringen.

Screenshot van de indexpagina van De Stem van Leiden op de website van ELO.

De Stem van Leiden heeft nu zo'n zestig interviews afgenomen, die fungeren als basismateriaal. De werkgroep richt zich primair op groepen waar nog weinig over geschreven is, zoals fabrieksarbeiders. Omdat er bij De Stem in koppels geïnterviewd wordt, kan de een soms de ander aanvullen of het gesprek een beetje bijsturen. Maar emotionele zaken zoals incest en dergelijke moeten altijd heel voorzichtig benaderd worden. Daarentegen spreken de mensen vaak zonder problemen over nu verschrikkelijk geachte woon-

toestanden, met overbevolkte verwaarloosde huizen, en bittere armoede.

Omdat De Stem geen echte onderzoeksvraag heeft, kan er naar believen een accent in het gesprek gelegd worden. Op dit moment is Leiden het belangrijkste thema, maar geleidelijk sluipen er ook wel zaken over de regio binnen. Soms hebben in de regio geboren personen zich later in Leiden gevestigd; het is dan geen probleem dat ook de jeugdigen buiten Leiden uitvoerig besproken worden. Ook verhalen over zaken die zich elders afspelen, zoals bij dienstplichtigen die naar Indië uitgezonden werden in het kader van de politionele acties, zijn interessant, wel niet voor Leiden, maar in een breder kader, zodat uitweidingen daarover niet afgeknapt worden. Maar wanneer zaken uit de hand lopen, kan altijd op de pauzetoets gedrukt worden, zodat er niet opgenomen wordt en er ook niet getranscribeerd en nagekeken hoeft te worden.

De interviews worden op de website van ELO geplaatst. Ze bestaan uit een samenvatting met eventueel enkele afbeeldingen (liefst uit het familiearchief) en links naar de volledige transcriptie en/of de geluidsband. Wie de interviews van De Stem van Leiden wil bekijken, kan het beste in Google of een andere zoekmachine 'INDEX Stem van Leiden' intikken. Het bovenste resultaat leidt naar de juiste pagina op de website van Erfgoed Leiden en omstreken, waar een overzicht van alle geplaatste interviews te vinden is. Wat De Stem van Leiden tot nu toe bereikt heeft, mag zeker bevredigend worden genoemd en is een aansporing om op de ingeslagen weg door te gaan.

Piet de Baar

Symposium over de rol van het Leidse stadswater

WOENSDAG 17 OKTOBER 2018, 13.30 UUR, MAREKERK, LANGE MARE 48

In het kader van Leiden Waterjaar 2018 organiseert Het Waterambacht Leiden op 17 oktober een symposium in de Marekerk aan de Lange Mare over de bredere aspecten van het water. Eind juli was de manifestatie Sail Leiden met veel prachtige historische boten in de Leidse wateren. Maar water is veel meer dan schepen alleen: mooie grachten die toeristen aantrekken, waterlopen die gevolgen van de klimaatverandering kunnen opvangen enzovoort.

Ingegaan wordt op onderwerpen als de rol van het water in het verleden, de klimaatbestendigheid en biodiversiteit, het waterbeleid van de gemeente, de toeristische en economische waarde van water en de mogelijkheden om meer water in de stad te brengen door nieuwe waterlopen te scheppen of oude te ontdempen. Verleden, heden en toekomst van het Leidse stadswater komen aan de orde.

Het symposium start om 13.30 uur. Voorzitter is John Steegh, lid van het Waterambacht, oud-wethouder van Leiden en oud-hoogheemraad van Rijnland. Het programma ziet er vooralsnog als volgt uit: Burgemeester Henri Lenferink opent het symposium met een inleiding over de rol van het water in de stad in het verleden. Daarna gaat Jeroen Haan, hoogheemraad van Rijnland, in op het beheer van het water in Rijnland en Leiden, dat onder dit hoogheemraadschap valt. Wethouder Martine Leewis volgt met een bijdrage over het waterbeleid in de komende collegeperiode en de Leidse klimaatstresstest.

Na de pauze gaat Kirsten van Rijen van de gemeente Arnhem in op haar ervaringen met het ontdempen van de Sint Jansbeek in die stad. Tot

slot presenteert Jeroen Klooster van het ingenieursbureau Arcadis een kosten-batenstudie naar het ontdempen van de Mare met drie verschillende scenario's. Om vijf uur is er een afsluitende borrel.

Het nog ongedempte Kort Rapenburg (foto: ELO).

Tijdens het symposium wordt de winnaar bekend gemaakt van de door de Historische Vereniging Oud Leiden en het Waterambacht samen met de gemeente Leiden georganiseerde fotowedstrijd 'De schoonheid van het Leidse Water'. Het definitieve programma wordt half september gepubliceerd op de website www.waterambachtleiden.nl.

De toegang tot het symposium is vrij. Wel wordt met het oog op de logistiek aanmelding vooraf op prijs gesteld. Voorafgaand aan het symposium bestaat 's morgens om 11.00 uur gelegenheid om onder leiding van een gids een gedemptegrachtenwandeling te maken. Aanmelden voor beide onderdelen kan via: info@waterambachtleiden.nl. Het aantal deelnemers aan de wandeling is beperkt.

Wij hopen op veel geïnteresseerden, met name bewoners van het gebied rondom de Mare, gezien de studie over het weer opengraven van dit stadswater. Uit onze enquête in 2017 onder de bewoners van de Lange en Stille Mare bleek dat velen daarvan voorstander zijn.

[Het Waterambacht Leiden](#)

Symposium Van der Laan

De Leidse architecten Van der Laan

ZONDAG 16 SEPTEMBER, 15.00 - 18.00 UUR, GRAND CAFÉ DE BURCHT, BURGSTEEG 13

Vier Leidse architecten uit het gezin van Leo van der Laan leverden tussen circa 1890 en 1990 een belangrijke bijdrage aan de Nederlandse architectuur van de 20ste eeuw.

Het gezin Van der Laan, wonend in de schaduw van de Hooglandse kerk en de Burcht, telde vier architecten -- vader Leo en zijn zonen Jan, Hans en Nico - die twee aan twee in grote harmonie en met bewondering voor elkaar totaal verschillende bouwstijlen ontwikkelden. Ze stonden bekend als katholieke traditionalistische architecten, die vooral bouwden binnen de eigen katholieke zuil. Leo en Jan lieten alleen al in Leiden een enorm gevarieerd oeuvre van honderden gebouwen na. Hans en Nico werkten bovenal aan een universele theorie van de architectuur.

Het is verrassend te ontdekken hoeveel monumentale Leidse gebouwen er van de hand van een van de Van der Laans zijn. Zoals het Sint Elizabethziekenhuis aan de Hooigracht (het geboortehuis van vele Leidenaren), maar ook de Sint Josephkerk aan de Herensingel, de voorma-

lige RK Meisjesvakschool aan het Galgewater, het gebouw van (voorheen) V&D en het Liduinahuis aan de Zoeterwoudse Singel.

Het programma is als volgt:

- 14.30 uur** Inloop met koffie/thee
- 15.00 uur** Korte inleiding door Henri Lenferink, burgemeester van Leiden (onder voorbehoud)
- 15.10 uur** Lezing door Michel Remery, 'De Leidse architecten Van der Laan zochten naar de sleutel tot schoonheid'.

De auteur van het boek 'Katholieke architectuur in de twintigste eeuw' (zie voor de recensie van dit boek, pagina 35), laat zien hoe belangrijk de bijdrage van de Van der Laans aan de Nederlandse architectuur binnen de katholieke zuil is geweest. Hij neemt de toehoorders mee naar

*De Sint Josephkerk aan de Herensingel
(foto: Bram van Leeuwen).*

de bloeitijd van de verzuiling en laat zien hoe de vier architecten onderling zeer verschillende stijlen en vormen toepasten.

- 16.00 uur** Co-referaat over Leiden in de eerste helft van de 20ste eeuw
- 16.15 uur** Co-referaat door Boudewijn Veldman, architect
- 16.30 uur** Gelegenheid tot het stellen van vragen en discussie
- 16.50 uur** Einde, informeel samenzijn

De deelnemers ontvangen na afloop het boekje 'Wandelend Leiden ontdekken met vier architecten Van der Laan', geschreven door Michel Remery en uitgegeven bij Uitgeverij Ginkgo, 2018 (ISBN 9789492093035, geïllustreerd geheel in kleur, 72 bladzijden, prijs: 9,95 euro).

Dr.ir. Michel Remery studeerde architectuur aan de Technische Universiteit in Delft en theologie aan de Pontificia Università Gregoriana in Rome. Hij publiceert over de relatie tussen liturgie en architectuur. De eerder uitgegeven wandeling door Leiden biedt iedereen de kans het werk van de architecten zelf te beschouwen.

Jan van Houtlezing

Jan van Hout als dichter en schrijver

DOOR TANNEKE SCHOONHEIM

11 DECEMBER 2018, 20.00 UUR, LOKHORSTKERK, PIETERSKERKSTRAAT 1

Er kan bijna geen historische bijeenkomst in Leiden voorbijgaan of de naam van Jan van Hout wordt genoemd. Deze veelzijdige en ijverige stadssecretaris, in functie van 1564 tot zijn dood in december 1609 (met een korte periode van

ballingschap tussen 1569 en 1573), was in zijn werkzame leven zo'n beetje betrokken bij alles wat zich in de stad afspeelde. Hij was een grage organisator, zowel bestuurlijk als cultureel.

Behalve dat hij graag organiseerde, was Van Hout ook een gretig schrijver. En hij was niet te verlegen om met zijn schrijfproducten voor de dag te komen. Zo siert een van zijn gedichten de gevel van het stadhuis en een ander is te vinden op de Sint Jeroensbrug bij de Boisotkade. Ook schreef hij voor specifieke gelegenheden, zoals de loterij van 1596. Hij zette zijn schrijverschap ook in om anderen over te halen om iets voor hem te regelen. Zo schreef hij waarschijnlijk in of kort na 1578 een brief op rijm aan Koenraad de Rechtere, secretaris van de Staten van Holland, waarin hij hem vroeg om steun voor

Vrijwillige brandweer erin tekenen
 Vergad' malen
 Als komt de noot
 En scheldt heet, Wie die menschen
 Niet in een oogen
 Van angst en angst
 Als die een brand, en ook branden
 Gaten ook ook
 Maar angst, ook
 Maar voor het eerst, Maar schelden
 Enge, een brand, Vrij
 Dat niet de brand

1875-1876

een octrooi om zijn eigen werk te mogen drukken in zijn in 1577 opgerichte stadsdrukkerij. In de lezing wordt aandacht besteed aan het overgeleverde literaire oeuvre van Jan van Hout, zowel met betrekking tot de inhoud als tot de stijl ervan.

25

Restauratie gevelteken De Heesterboom

JAN WILLEM BRUINS LEVERD MOOI WERK AF

Op zondag 8 juli werd in een korte plechtigheid het gevelteken aan de zaagschuur van houtzaagmolen De Heesterboom aan de Haagweg onthuld.

Na een kort woord door Bart van Leeuwen, voorzitter van stichting De Heesterboom en Alexander Geertsema, voorzitter van de werkgroep Geveltekens van de Historische Vereniging Oud Leiden, vond de onthulling plaats door vier personen. Behalve de twee genoemde voorzitters waren dat Joop Gijsman van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (STIEL) en gemeenteraadslid Frederik Zevenbergen. Het gevelteken bestaat uit een boom zonder bladeren en de tekst 'DE HEESTERBOOM'.

Het opnieuw aangebrachte gevelteken van de molen (foto: Dik Kompier).

Op de plek van De Heesterboom staat al erg lang een zaagmolen. Deze werd op 8 januari 1796 gekocht door Johannes van Hees, een houthandelaar. Helaas brandde de molen door onbekende oorzaak in de nacht van 25 op 26 augustus 1802 tot de grond toe af. Op 27 januari

1803 verleende de gemeenteraad van Leiden toestemming om de molen te herbouwen. Van Hees verkocht de molen en houtwerf in 1815 aan Leendert Dorrepaal en Hendrik Meygaarden en in 1856 werd D.D. Noordman de eigenaar, wiens nakomelingen de molen voor de toekomst veiliggesteld hebben in de Stichting Houtzaagmolen de Heesterboom. Joep Noordman, secretaris van deze stichting, is ook directeur van het houtbedrijf naast de molen.

Het gevelteken was kon opnieuw aangebracht worden door de oplettendheid van Hans de Sterke, lid van de werkgroep Geveltekens. Het viel hem op dat het gevelteken wel te zien was op een oude afbeelding van de zaagschuur, maar niet meer op de huidige gevel daarvan. Al snel kwam het plan op om dit gevelteken weer aan te brengen; de ruimte ervoor was aanwezig. Dik Kompier, eveneens lid van de werkgroep Geveltekens en bijna buurman van de molen, kaartte de wens voor herschildering bij het bestuur van de HVOL aan. Samen met STIEL heeft de HVOL vervolgens de kosten voor het terugbrengen van het gevelteken voor haar rekening genomen. Wel was er vooraf nog enige discussie over de vorm van de boom en vooral de schrijfwijze van de naam: op diverse oude foto's bleek die telkens anders gespeld te zijn, waaronder ook d'Heesterboom. Uiteindelijk heeft het stichtingsbestuur de knoop doorgehakt en gekozen voor De Heesterboom. Jan Willem Bruins, de bekende 'gevelschilder' van onder meer de muurdichten

Jan Willem Bruins aan het werk aan het gevelteken (foto: Dik Kompier).

en formules in Leiden, heeft ook hier weer een staaltje van zijn kunnen geleverd. En dus prijken naam en gevelteken van De Heesterboom nu weer in volle glorie op de gevel van de schuur. De grote groep vrijwilligers die de molen bedient, en er nog werkelijk op windkracht boomstammen tot planken verzaagt, is er ook heel trots op. Dat de molen nog maar veel mag zagen en het gevelteken lang mag blijven bestaan!

Piet de Baar

Boekbesprekingen

Amicitia viert 250-jarig bestaan

SOCIËTEIT COMBINEERT TRADITIE EN AMBITIE MET GEZELLIGHEID

Amicitia viert dit jaar een bijzonder jubileum. Een van de vele activiteiten is de uitgave van een boek waarin de historie uitvoerig wordt belicht. Een kleine twintig auteurs, vrijwel allemaal leden, dragen bij aan wat de samenstellers de 'bundel' noemen. De geschiedenis van de 'heerensociëteit' is deels in nevelen gehuld want notulen blijven pas bewaard vanaf 1799 en vertonen ook daarna nog hiaten. Het archief - dat merendeels bij Erfgoed Leiden berust - beslaat zo'n tien strekkende meter. Aan een unieke digitale ledenbeschrijving wordt hard gewerkt. Genoeg materiaal voor een gezelschap waar als gulden regel nog altijd geldt, dat niets van gebeurtenissen en gesprekken de buitendeur ooit mag passeren. In die traditie past ook dat kandidaten tot lid worden gekozen via coöptatie.

De oprichters Jan Hubrecht, Jan Heijns, Johan-Hendrik Robertson en Abraham van Gerwen behoren tot de stadselite, terwijl er drie lid van de vroedschap zijn. Samen leggen zij de basis voor een gezelligheidsvereniging waar onder anderen regenten, topambtenaren, legerofficieren, hoogleraren, doctoren en fabrikanten samenkomen. In de tweede helft van de 19de

eeuw is door de uitbreiding van de universiteit een spectaculaire toename van het aantal hoogleraren. Daarop volgt een groei vanuit de middenklasse, het bedrijfsleven en kunst, cultuur en religie. De oude aristocratie verliest terrein en dat geldt ook voor de hoge militairen naarmate het garnizoen kleiner wordt. Totdat de illustere kolonel en prominent Amicitia-lid Theo Wessels

het licht uitdoet in de Doelenkazerne. Vier Nobelprijswinnaars maken deel uit van de Amicitiagelederen. Willem Enthoven krijgt die hoge onderscheiding in 1924 voor geneeskunde. Daaraan gaan drie natuurkundigen vooraf: Pieter Zeeman en Hendrik Lorentz in 1902 en Heike Kamerlingh Onnes in 1913. De laatste grijpt er bijna naast door tegenstand vanuit gemeente, universiteit en Amicitia. Zij vinden zijn cryogeenlaboratorium, om het koudste plekje op aarde te creëren, gevaarlijk en krijgen voor elkaar dat het in 1895 van hogerhand wordt gesloten. Nadat hij alsnog lid is geworden van het eerder door hem verfoeide Amicitia mag Kamerlingh Onnes drie jaar later toch verder. Het boek oppert dat hij in de sociëteit zijn tegenstanders tot andere gedachten heeft weten te brengen. Voor Amicitia begint het allemaal in het koffiehuis van Jan Voets aan de Breestraat 113 tegenover het stadhuis. Om over een 'eigen huis' te beschikken worden in 1794 schuin aan de overkant twee panden gekocht naast een winkel op de hoek van de Maarsmansteeg. Adres: Breestraat 86. Datzelfde jaar wordt in de kroonlijst voor het eerst de naam Amicitia gebeiteld.

De Breestraat in 1870. Amicitia is gevestigd in het tweede en derde pand van rechts (foto: ELO).

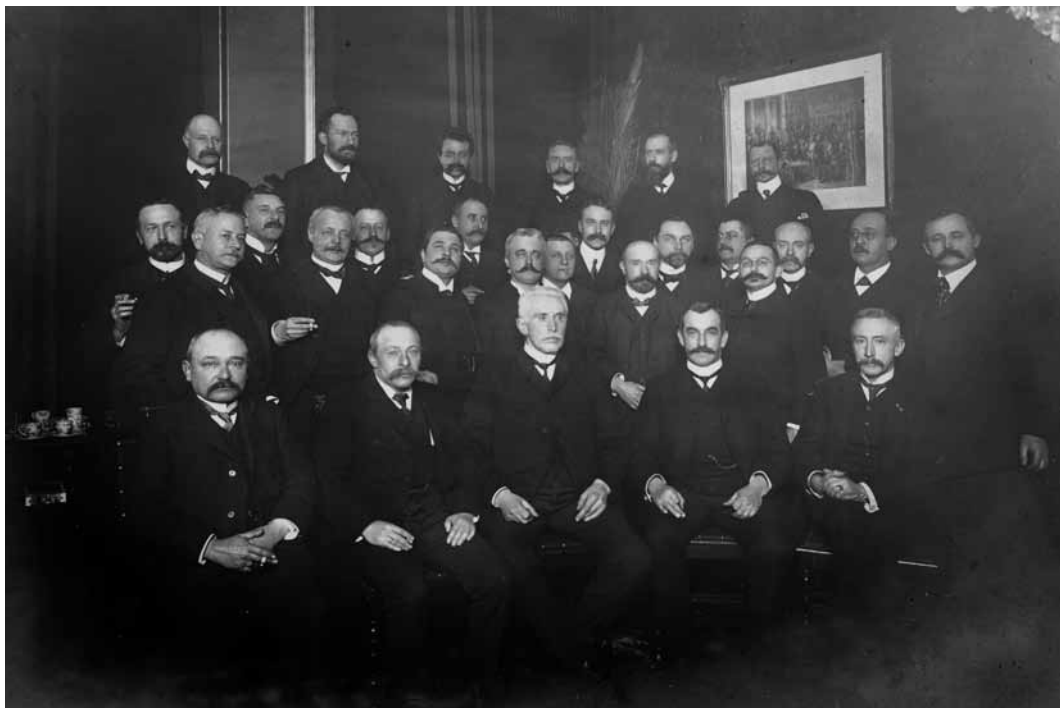
De biljartruimte en de leestafel worden uitgebreid. Plannen voor een heel nieuw onderkomen mislukken en leiden zelfs tot opstappen van het voltallige bestuur. Pas in 1881 wappert de vlag vanaf een nieuw gebouw nadat eerst Breestraat 78 en later nummer 80 zijn gekocht. De 300 vierkante meter biedt plaats aan een vestibule, leeszaal, conversatiezaal, buffet en een biljartzaal. Op de bovenverdieping is een vergaderzaal, spreekkamer en leesmuseum. Vijftig jaar later - als het gebouw is verkocht aan modewinkel Peek en Cloppenburg - valt het ten prooi aan de slopershamer. Vanaf 1860 beschikt Amicitia ook over een buitensociëteit langs de Rijnsburger-singel. Een paviljoen waar in de zomermaanden concerten, matineeën, soirees en bals worden georganiseerd en dat geregeld wordt verhuurd om forse tekorten enigszins te dekken. Omdat het een schip van bijleg blijft, valt in 1923 het doek. Maar de plek, waar nog korte tijd het Jeneverhuisje staat, blijft behouden voor de nieuwe sociëteit met terras, ruime zalen, biljartkamer en kegelbaan. Een ontwerp van architect Bernhard Buurman siert vanaf 1932 de hoek Steenstraat-2e Binnenvestgracht. Compleet uitgewoond komt het uit de Tweede Wereldoorlog als de Wehrmacht en vervolgens de geallieerden het gebouw vorderen. Na een ingrijpende restauratie trekt Amicitia zich terug op de bovenverdieping en verhuurt of verpacht vanaf 1951 de parterre aan onder meer de bierbrouwers Oranjeboom en Heineken. De gevel van het café-restaurant wordt daarna gesierd met steeds wisselende namen. Van 'In den Vergulde Turk', 'Wienerwald', 'In den Leidsche Salon' tot 'Van der Werff'. Het gebouw krijgt in 1998 een plekje op de Leidse monumentenlijst en de kegelbaan - vanaf 2010 rijksmonument - wordt in 2017 gerenoveerd in de oorspronkelijke

stijl.

Een apart hoofdstuk is gewijd aan het drankgebruik. De sociëteit beschikt aan de Breestraat 86 en later in de Rijnsburgsche Poort over een eigen wijnkelder. De laatste verdwijnt in 1867 met de sloop van de poort. De wijnconsumptie wordt in de loop er jaren overvleugeld door jenever. In later jaren is er de opmars van het bier. Duidelijk blijkt uit beschikbare cijfers dat er gemiddeld door de leden flink wordt gedronken. De inwonende kasteleins hebben voor hun werk steun van twee hulpen die vanaf 1830 jarenlang in livrei bedienen. Sommige kasteleins zijn tientallen jaren in dienst tot grote tevredenheid maar er zijn er ook die wegens malversaties worden ontslagen. Een derde van de leden is wekelijks op de kegelbaan te vinden. Een populaire bezig-

heid met tal van gebruiken en rituelen. Zeven kegelclubs met namen als Toeljee, Palma, De Braassem en Voor Zessen krijgen er onderdak. Ook buiten de sociëteit roeren vele leden zich. In 1795 nemen twee patriottische leden de macht van het stadsbestuur over. Na de buskruitkramp in 1807 wordt uitgebreid hulp geboden. Tientallen leden nemen deel aan de Tiendaagse Veldtocht in 1831. En staan aan de basis van nieuwe wetgeving. Dat Amicitia financieel hoogte- en dieptepunten kent blijkt uit het afsluitende hoofdstuk van het boek.

'De vriendschap die ons bindt, Sociëteit Amicitia Leiden, 1768 - 2018' - Jan van Rijckevorsel en Paul Menken - ISBN 978 90 9030 868 5 - 256 pagina's - prijs 49,50 euro.

De kegelclub Toeljee bij het 20-jarig bestaan in 1908. De club wordt in 1949 opgeheven (foto: ELO).

Leidsche Maatschappij van Weldadigheid

NA 200 JAAR NOG STRIJD TEGEN ARMOEDE

Voorkomen dat mensen in armoede vervallen door een steuntje in de rug, zodat zij zich weer kunnen oprichten. Dat is in 1818 reden om de Leidsche Maatschappij van Weldadigheid ter Voorkoming van Verval tot Armoede, kortweg LMW, op te richten. Het blijft de rode draad in de daarop volgende twee eeuwen. Stadshistoricus Cor Smit, gepokt en gemazeld in de materie, schetst in het jubileumboek de activiteiten die de maatschappij - sinds 1979 stichting - ontplooit in een breed politiek, sociaal, maatschappelijk en economisch kader. Hij legt het accent op de Leidse ontwikkelingen, maar zet op de tijdlijn ook een reeks nationale feiten en gebeurtenissen. Die vormen samen het complete plaatje van de strijd voor een betere toekomst van de minderbedeelden.

De doelgroep voor de LMW wordt gevormd door de kleine middenstand, de bovenlaag van de volksklasse en ouderen. Zij krijgen voedsel, turf (later cokes en steenkool), kleding of een bijdrage in de woonkosten en soms ook medische hulp. Rond de eeuwwisseling zijn de uitgaven aan brandstoffen de belangrijkste kostenpost. Na de Eerste Wereldoorlog worden ook geld en waardebonnen beschikbaar gesteld. Contribuanten doen daarvoor giften, maar profijtelijker

zijn de legaten die de LMW ten deel vallen. De gelden worden verstandig belegd, zodat - ondanks de crisis - het werkkapitaal in 1900 al zo'n 100.000 gulden bedraagt. Vrijwilligers moeten aan hun zorg toevertrouwde cliënten ook aan werk helpen en het volgen van onderwijs stimuleren. Ondersteuning is voor maximaal drie jaar, al wordt daarvan in bijzondere omstandigheden soms afgeweken. De allerarmsten vallen buiten deze steun en zijn aangewezen op de bedeling via de diaconieën van de kerkgenootschappen. Eind 18de, begin 19de eeuw is dat een kwart van de Leidse bevolking.

Het bestuur bestaat de eerste 100 jaar alleen uit mannen. Met name juristen, notarissen, artsen, politici en zakenlieden, vaak liberaal. De doorbraak wordt bereikt met de komst van Dora Coebergh (1873-1959), dochter van notaris Johannes Coebergh, die van 1901 tot 1917 voorzitter is en oudtante van de huidige voorzitter Jan Willem Coebergh. Zij blijft de LMW veertig jaar trouw, eerst als gewoon lid, daarna als penningmeester en tenslotte twintig jaar als voorzitter.

LMW bestrijdt de armoede op vele fronten. Zo worden er in de Looierstraat in 1835 33 arbeiders

derswoningen gebouwd om iets te doen aan de zeer slechte woonsituatie in de stad. Daarmee is LMW een van de pioniers van de sociale woningbouw in ons land. Voor de doelgroep blijkt 75 cent huur per week te hoog en die wordt in 1849 verlaagd naar 60 cent. Het zal bij dit ene bouwproject blijven. In 1920 wordt er een punt achter gezet met de verkoop aan pandjesbazen en een schadevergoeding voor de bewoners.

Bewoners van het Anna Aalmoeshuis aan de Middestegracht in 1925. De LMW hielp vele hofjesbewoners de winter door (foto: HVOL/collectie Henk Spek).

Een heel ander terrein dat wordt beproefd, is de productie van kleding voor het koloniale leger. In 1839 is het heel gebruikelijk om overheidsopdrachten te gebruiken om werkgelegenheid te creëren. Zeven jaar later wordt zelfs een aparte 'Commissie voor den Arbeid' ingesteld. Het gaat vooral om thuiswerk van zo'n 400 kleermakers, naaisters en breisters en de Lakenhal en het Caecilia Gasthuis fungeren als opslagplaats. De vrouwen krijgen een uiterst karige beloning, maar hun gezinnen ontlopen zo de bedeling. In 1906 verdwijnt de opdracht naar Indië. Ook het opzetten van breischooltjes en een linnenweverij leveren op termijn niet het gehoopte resultaat op.

Meer succes is weggelegd voor de Hulpbank die in 1862 wordt opgericht door textielfabrikant Jan van Heukelom (1813-1886), een van de belangrijkste bestuurders van LMW. In de daarop volgende eeuw is de bank achtereenvolgens gehuisvest in de Lakenhal, de Waag, de Leidsche Spaarbank, La Vertu (Steenshuur) en boven de Nederlandse Middenstands Bank in de Breestraat. Een eeuw lang verstrekt de bank leningen van 50 tot 200 gulden en van 1866 tot 1897 tot 400 gulden. Vergelijking met het nu populaire microkrediet dringt zich op. Winkeliers, koop- en ambachtslieden lenen het meest, maar driekwart probeert met een bescheiden bedragje de financiële nood te lenigen. In 1962 neemt de Gemeentelijke Volkskredietbank (GVB) die taak over. Ook het Borgstellingsfonds, dat in 1929 wordt opgericht, is tot de opheffing in 1952 belangrijk voor de doelgroep vooral in de crisisjaren.

Het meest actuele hoofdstuk wordt vanaf 2008 geschreven, met de oprichting van de Leidse afdeling van de Stichting Urgente Noden (SUN), gevestigd in De Bakkerij aan de Oude Rijn 44. In deze koepel is een aantal sociale fondsen verenigd, waaronder de LMW. Doelgroep is het zesde deel van de Leidse bevolking dat onder het minimuminkomen zit en aangewezen is op de bijstand of uitkeringen als ww en wao. Sinds 2010 neemt hun aantal weer toe. Ze worden voorgedragen door hulpverleners, zoals de Sociale Wijkteams. Met een eenmalige gift van maximaal 750 euro of waardebonnen kunnen ze hun schulden saneren, hun woning inrichten of hoge medische kosten betalen. De LWW steunt via SUN bovendien projecten zoals de Stichting Leergeld en de Voedselbank.

Het boek sluit af met de toekomstvisie van het huidige LMW-bestuur, dat vaststelt dat armoe-

debestrijding en ondersteuning de komende decennia hard nodig blijven. Cor Smit wijst op de enorme huidige verschillen tussen rijke en arme Leidenars en onevenwichtige verdeling over de wijken en buurten in de stad. In een tanende verzorgingsstaat lopen volgens hem eenoudergezinnen, niet-westerse emigranten, zzp'ers en flexwerkers, mensen met schulden en (geestelijke) gezondheidsproblemen, daklozen

en zwervjongeren de grootste risico's. Kortom: er blijft werk aan de winkel voor de LMW.

'Strijden tegen armoede - Tweehonderd jaar Leidse Maatschappij van Weldadigheid ter Voorkoming van Verval tot Armoede'- Cor Smit - Uitgeverij Ginkgo - ISBN 978 90 71256 63 9 - 132 pagina's - Prijs 18 euro.

Biografie van HVOL-oprichter Overvoorde

GLANZENDE CARRIÈRE ONDANKS ZWAKKE GEZONDHEID

'Als het maar tot iets leidt' is de titel van de biografie van mr. dr. Jacques (Jacob Cornelis) Overvoorde (1865-1930). Zijn neef Paul Overvoorde schetst daarin een alomtvattend beeld van de man, die met verve strijdt voor behoud en beheer van erfgoed en zich inzet voor vrouwenemancipatie. Vanaf 1901 tot zijn overlijden is hij werkzaam in Leiden.

Geboren als zoon van een Rotterdamse wijnhandelaar studeert hij vanaf 1885 aan de Rijksuniversiteit Leiden rechts- en staatswetenschappen. Op 1 mei 1891 promoveert hij in één uur in beide studierichtingen. Zijn proefschrift over de positie van de vrouw is baanbrekend. Een decennium later keert hij terug naar de stad en woont aan het Plantsoen 43. Met een schat aan ervaringen, die hij opdoet in Dordrecht, onder meer als stadsarchivaris en medeoprichter en secretaris van het Museum Oud-Dordrecht. Die ervaringen komen Overvoorde uitstekend van pas, want ze sluiten vrijwel naadloos aan op de taken die hem in Leiden wachten: gemeentearchivaris en archivaris van museum De Lakenhal. Al een jaar later richt hij samen met prof. dr. Petrus Johannes Blok (1855-1929) de Vereniging Oud-Leiden op en wordt de eerste voorzitter.

Met een tomeloze werklust gaat hij aan de slag. In het archief aan de Boisotkade pakt hij meteen

de inventarisbeschrijvingen en het archiefbeheer aan. Illustratief voor de rigide aanpak: de leunstoel verdwijnt direct uit de directiekamer. En er volgen interne verbouwingen en aanpassingen. Met steun van burgemeester N.C. de Gijselaar worden aangrenzende panden aangekocht voor

Het Leids gemeentearchief aan de Boisotkade in 1893, nu Erfgoed Leiden en Omstreken.

uitbreiding en tegen brandgevaar.

Ook elders in het land vervult hij talrijke functies bij verenigingen, genootschappen, comités en commissies. Zoals het voorzitterschap van de overkoepelende Nederlandsche Oudheidkundigen Bond (NOB). Daarnaast doet Overvoorde onderzoek dat resulteert in vele publicaties onder andere over het postwezen in Nederland voor 1795. In 1907 voltooit hij de eerste Leidse monumentenlijst met 491 objecten. Van zijn enorme productiviteit legt de uitgebreide bibliografie, die in het boek is opgenomen, getuigenis af. Er is ook een keerzijde van de medaille. In zijn drift overschrijdt Overvoorde wel eens de grenzen van het elementair fatsoen. Bijvoorbeeld als particulieren belangrijke bruiklenen komen terugvragen. Ook kan hij zich soms onbeheerst naar personeel en bezoekers laten gaan. Doorgaans maakt Overvoorde snel daarna excuses, weet velen aan zich te binden en brengt in samenwerking met anderen enorm veel tot

stand. Dat geldt zeker voor zijn strijd tegen de verdwijning van vele 'vogelvrije' monumenten en de aantasting van fraaie stadsgezichten. Zo voorkomt hij in Leiden de dreigende demping van het Rapenburg en de sloop van de gevel van de Latijnse school. Eenzelfde energie stopt hij direct na zijn aantreden als conservator in museum De Lakenhal. In 1907 krijgt hij veel lof voor zijn catalogus van het schilderijenbezit, en datzelfde geldt in 1914 als ook alle voorwerpen zijn gecatalogiseerd. Als hij een jaar later directeur wordt, behoort het museum tot de drukst bezochte van Nederland. Overvoorde zet zich met name in voor het verwerven van oud Leidse meesters maar weet zich geremd door het beperkt beschikbare budget. Dankzij bijdragen van de Vereniging Rembrandt en legaten van regentenfamilies, die hij voortdurend aanspoort, slaagt hij er toch in de collectie flink uit te breiden. Al vist hij door onderbieden of 'zijn hobby' lang afpingelen soms ook achter het net. In 1926 noemt hij zijn plan geslaagd wanneer het bezit met ruim 200 schilderijen is verrijkt.

In het tijdperk-Overvoorde worden er ruim 40 tentoonstellingen georganiseerd. Voor de herdenking van de 300ste geboortedag van Rembrandt in 1906 wordt op initiatief van de Vereniging Oud-Leiden een aparte vereniging opgericht. De expositie met 25 van zijn werken geflankeerd door een breed overzicht van 17de-eeuwse Leidse meesters als Jan Steen en Gerrit Dou trekt 28.000 bezoekers. Overvoorde, voorzitter van het tentoonstellingscomité wordt na afloop onderscheiden tot Officier in de Orde van Oranje Nassau. In 1924 wordt hij Ridder in de Orde van Nederlandse Leeuw bij het zilveren jubileum van het NOB. Als museumdirecteur krijgt hij ook te maken met tegenstrijdige belangen bij uitbreidingsplannen. De gemeente accepteert een schenking van een half miljoen gulden (!) van weldoener mr. C.P.D. Pape na het overlijden

van zijn broer voor de aankoop van panden en nieuwbouw aan de Lange Scheistraat. Addertje onder het gras: Pape mag de architect aanwijken en kiest voor Lensvelt. Zijn ontwerp blijkt in flagrante strijd te zijn met grondbeginselen van de NOB, die Overvoorde mede heeft opgesteld. Veel kritiek is zijn deel.

In 1912 koopt de zeer vermogende Overvoorde een kavel met portierswoning van landgoed De Pauw in Wassenaar. Eerst is het alleen een zomerverblijf, maar later laat hij er een grote villa bouwen die vanaf 1924 permanent wordt bewoond. Op 42-jarige leeftijd trouwt hij met de vijftien jaar jongere Johanna Gordon. Een huwelijk dat kinderloos blijft. De villa wordt het centrum van een uitgebreid sociaal leven met familie en vrienden, zoals de schilder Jan Toorop. Tien jaar na zijn dood wordt de Pauwhof een cultureel-wetenschappelijk retraitecentrum, waar tot begin van de jaren negentig kunstenaars en wetenschappers die aan rust toe zijn,

kunnen verblijven. Overvoordes sterke wil en enorme inzet gaan gepaard met een zwakke gezondheid. Door een steeds verergerende hartkwaal is hij vaak zeer vermoeid. Waarschuwingen van zijn arts en zijn vrouw slaat hij voortdurend in de wind. Na een wereldreis in 1910-1911 - voor onderzoek naar gebouwen van Nederlandse oorsprong - keert hij uitgeput terug. Een jaar lang is hij vrijwel uitgeschakeld. Bij het vorderen der jaren worden zijn gezondheidsproblemen steeds groter en neemt hij af en toe verlof, maar hij blijft actief tot vlak voor zijn dood.

'Als het maar tot iets leidt..' - Paul P.J. Overvoorde - Uitgeverij IJzer - ISBN 978 90 8684 163 9 - 650 pagina's - Prijs 29,50 euro.

NB Rudi van Maanen schreef een artikel over Overvoorde in jubileumnummer 2017 (oktober) van Oud Leiden Nieuws.

Aangestipt

Bij de Leidse uitgeverij Primavera Pers verschijnt eind augustus het boek 'Omville van de vrijheid' met als ondertitel 'Het ware verhaal van beleg en ontzet van Leiden'. Het is een historische roman over de maanden mei tot en met oktober 1574 toen de Spanjaarden de stad belegerden. Het boek is geschreven door Hans Marks en telt 344 pagina's. Daarin wordt verhaald over de spanning die heerste en wat er werkelijk gebeurde binnen de stadsmuren. De tekst is omlijst met plattegrond en kaarten. Het ISBN-nummer is 978-90-5997-270-4 en de prijs bedraagt 19,50 euro.

Van der Laans drukken stempel op stad

LEIDSE ARCHITECTENFAMILIE ACTIEF IN KATHOLIEKE BOUWWERELD

De Leidse familienaam Van der Laan was ruim een eeuw een begrip in de Nederlandse architectenwereld. Grondlegger Leo van der Laan (1864-1901), aannemer en schrijnwerker, richtte in 1890 zijn eigen bureau op. Met z'n vrouw Anna kreeg de overtuigde katholiek zes dochters en zes zonen, van wie Jan (1896-1966), Hans (1904-1991) en Nico (1908-1986) in zijn voetsporen traden. Alle drie studeerden bouwkunde aan de TH Delft. Michel Remery (1973), voormalig Leids kapelaan, priester van het bisdom Rotterdam en nu vicesecretaris-generaal van de Raad van Europese Bisschoppenconferenties schreef hun levensverhaal.

Vader Leo ontwierp vele gebouwen in Leiden die nog steeds beeldbepalend zijn in het

centrum. Dat deed hij vrijwel uitsluitend voor katholieke opdrachtgevers. Conform de tijdgeest die gekenmerkt werd door een strikte scheiding van religies. Aanvankelijke lag het accent op het verbouwen van woonhuizen en winkelpanden. Daarna volgden ontwerpen voor bedrijfspannen als banken, smederij, blekerij, slagerij en fabrieken (brood, sigaren, dekens en jenever). Als een van zijn eerste opdrachten ontwierp hij een nieuwe toren voor de Harteburgkerk aan de Haarlemmerstraat in 1892. Daarna volgden onder meer schoolgebouwen aan de Mare- en de Zuidsingel (1897 en 1907) en een lagere en bewaarschool voor meisjes in de Haarlemmerstraat (1910).

De grote doorbraak kwam in 1906 met de bouw van het St. Elizabethziekenhuis aan de Hooigracht. In 1920 ontwierp hij de nieuwe gevel voor modezaak Peek en Cloppenburg aan de Breestraat. Ook in de woningbouw was hij actief. In de periode 1915-1920 ontwierp hij voor de corporaties De Eendracht en De Goede Woning diverse woningcomplexen voor arbeiders in de wijk Noorderkwartier. Dat hij oog had voor hun noden, bewijst de voorwaarde in zijn bestekken dat bouwvakkers verzekerd moesten

zijn tegen ongelukken en invaliditeit. In die sfeer past ook zijn levenslange activiteit voor liefdadigheid via de Sint Vincentiusvereniging. Een voorbeeld dat werd gevolgd door zoon Jan, die vanaf 1922 werkte in het bedrijf van zijn vader aan de Oude Singel en later aan de Rijsburgerweg. Veel tijd bracht hij door aan de ontwerp- en tekenafdeling waarop steeds grotere opdrachten uit het hele land werden vormgegeven. Hun eerste gezamenlijke project was de bouw van de monumentale St. Josephkerk aan de Herensingel.

De bouw van de St. Josephkerk aan de Herensingel met de houten bekisting voor de vijf grote gewapend betonnen parallelbogen.

Verder lag een nadrukkelijk accent op ziekenhuizen, warenhuizen en scholen. In de laatste sector werd in rustieke stijl met rondbogen de vakschool voor meisjes aan het Galgewater gebouwd. Een jaar later volgde het complex St. Lidwina aan de Zoeterwoudsesingel met onder meer een internaat, kapel en zusterhuis. De woningbouw werd niet vergeten. Vader en zoon (ver)bouwden ruim 500 huizen en het respectabele aantal van 35 kerken en kapellen. De opkomst van het warenhuisconcept legde de Van der Laans geen windeieren. De nieuwe V&D aan de Aalmarkt, gebouwd in 1934 en 1935, is

nog altijd een blikvanger in het centrum dankzij de luifel en 25 meter hoge toren met lantaarn als bekroning. Van de familie Brenninkmeijer, bekend van de modeketen C&A, werd het duo in feite huisarchitect. Vanaf 1932 ontwierpen ze verbouwingen van de vestigingen in Den Haag, Tilburg en Amsterdam. De nieuwbouw in Utrecht was gereed in 1939 en daarna volgde nieuwbouw in Rotterdam, Enschede, Nijmegen, Dordrecht en Haarlem. Hun scheppingsdrift voor C&A reikte zelfs tot Engeland met warenhuizen in zes grote steden. In totaal werkten ze mee aan een kleine vijftig gebouwen voor de Brenninkmeijers.

In 1942 overleed pater familias Leo en nam Jan het roer in handen in een moeilijke periode. Tijdens de oorlogsjaren werd er weinig gebouwd maar na de bevrijding kwamen er zoveel stedenbouw- en schoolprojecten op gang dat nieuwe compagnons werden aangezocht. In 1957 waren dat er inmiddels drie: Jan Hermans, Theo van der Eerden en Jules Kirch. Voor zijn levenswerk werd Jan benoemd tot Officier in de Orde van Oranje Nassau en Commandeur in de Orde van Sint Gregorius, een van de hoogste pauselijke onderscheidingen. Gedwongen door ziekte betrok hij in 1963 het zelfontworpen huis van zijn ouders in Oegstgeest. Twee decennia later werd het bureau opgeheven.

Broer Dom Hans werd in 1934 tot priester gewijd en verbleef tot 1968 bij de benedictijnen in de St. Paulusabdij in Oosterhout. Zijn hele religieuze leven was hij bezig met de vervolmaking van het door hem ontwikkelde stelsel gebaseerd op de verhouding 4:3. Het plastisch getal, waaruit alle maten van bouwwerken kunnen worden afgeleid en zelfs een hele stad. Onweerlegbaar bewijs zag hij in de Utrechtse Dom. Drie boeken - uitgegeven door Brill - vormden de kloeki on-

dersteuning. Het werd de basis van de Bossche School die Dom Hans onder meer nauwgezet toepaste bij de kerk van Vaals, waarheen hij in 1968 verhuisde. Ondersteuning bij die levensvulling was er van broer Nico, die in 1946 ook een architectenbureau opzette in Den Bosch en samen met Hans kerken, kloosters en kapellen ontwierp. Beiden waren tot de sluiting in 1973 betrokken bij de opleiding van jonge architecten voor het ontwerpen van katholieke kerken. Het

boek bevat een uitgebreid kleurenkatern met foto's van vele bouwwerken en een compleet overzicht van alles wat de Van der Laans aanpakten.

Katholieke architectuur in de twintigste eeuw.
De vier architecten van de Leidse familie Van der Laan - Michel Remery - Uitgeverij Verloren - ISBN 978 90 8704 707 8 - 412 pagina's - Prijs 39 euro.

Agenda

Vrijdag 7 september 2018

HVOL-lezing 'Een reis langs de Romeinse rijksgrens vanuit fort Matilo' door Claudia Thunissen. Plaats: Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28.

Aanvang: 20.00 uur, inloop vanaf 19.30 uur. Zie pagina 4.

Zaterdag 8 en zondag 9 september 2018

Open Monumentendagen met als thema 'In Europa'. Het programmaboekje is vanaf 6 september af te halen. De HVOL heeft een stand

De onlangs gerestaureerde houtzaagmolen De Herder verzaagt hout uit alle windstreken (foto: Saskia Leupen).

in de hal van het stadhuis. Vrijwilligers van de Beeldbank helpen met het identificeren van oude foto's van Leiden.

Zondag 16 september 2018

HVOL-symposium over de Leidse architectenfamilie Van der Laan door Michel Remery met referaten.

Plaats: Grand-café De Burcht, Burgsteeg 14.

Aanvang: 15.00 uur, inloop vanaf 14.30 uur; einde 18.00 uur. Zie pagina's 23 en 35.

Zondag 16 september 2018

Vijfde Leidse Salon. Gesprek met Ariadne Schmidt, hoogleraar Leidse Geschiedenis.

Plaats: Diaconaal centrum De Bakkerij, Nieuwe Rijn 44.

Aanvang: 14.00 uur, inloop vanaf 13.30 uur; einde 16.00 uur. Vooraf aanmelden verplicht. Zie pagina 5.

Zaterdag 22 september 2018

HVOL-dagexcursie naar Den Bosch met rondleiding door ervaren stadsgidsen en boottocht over de Dieze. Vertrek: 08.00 uur, terug 17.00 uur. Vooraf aanmelden verplicht. Zie pagina 6.

Zondag 7 oktober 2018

HVOL-excursie over Leidse bruggen met rondleiding en boottocht.

Aanvang: 10.00 uur. Vooraf aanmelden verplicht.
Zie pagina 6.

Donderdag 1 november 2018

P.J. Blokleding door Ruurd Halbertsma over de oprichting van het Rijkmuseum van Oudheden met als titel 'Een brandpunt van geleerdheid'.

Plaats: Klein Auditorium Academiegebouw, Rapenburg 73.

Aanvang: 20.00 uur, inloop vanaf 19.30 uur.
Zie pagina 10.

Vrijdag 2 november 2018

Symposium 'Leidse collecties' in het kader van het 'Weekend van de Leidse geschiedenis'.
Dagvoorzitter Dick de Boer introduceert zes sprekers die een korte voordracht houden over dit onderwerp.

Plaats: Rijksmuseum Boerhaave,
Lange Agnietenstraat 10.

Aanvang: 14.00 uur, inloop vanaf 13.30 uur;
einde 17.00 uur. Zie pagina 11.

Zaterdag 3 november 2018

116de diesviering van de Historische Vereniging Oud Leiden met dieslezing door Jef Schaeps met als titel 'Het Leidse Prentenkabinet, een 200-jarige instelling in de moderne tijd'.

Plaats: Hooglandse Kerk, Nieuwstraat 4.

Aanvang: 10.30 uur, inloop vanaf 10.00 uur;
einde 14.00 uur. Zie pagina's 8 en 12.

Vrijdag 23 november 2018

Herdenking van de 400ste geboortedag van Pieter de la Court, vrijdenker, pamflettist en lakenhandelaar met drie referaten.

Plaats: Marekerk, Lange Mare 48.

Aanvang 15.00 uur, inloop vanaf 14.30 uur.
Zie pagina 19.

foto: Wikipedia

Dinsdag 11 december 2018

Jan van Houtlezing door Tanneke Schoonheim met als titel 'Jan van Hout als dichter en schrijver'

Plaats: Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

Aanvang: 20.00 uur, inloop vanaf 19.30 uur.
Zie pagina 24.

Bedrijfsleden

Rabobank

architektenburo
Veldman | Rietbroek | Smit

Alrijne Zorggroep

APEK administraties

Rijksmuseum Boerhaave

Breedveld Holding

Buik en Van der Horst, gerechtsdeurwaarders

Grandcafé De Burcht

Van Cleef Holding

Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden

Geelkerken Linskens, advocaten

Griffioen Precious Presents vof

La Gro advocaten

HBK, Belastingadviseurs & Accountants

Stichting Hofjes van de Diaconie

De Leeuw Makelaardij bv

LEK® makelaars en taxateurs

Macropa BV

Glas- en Schilderwerken Van Muiden bv

Stichting Pieterskerk Leiden

Prima Management

Primavera Pers

Rabobank Leiden-Katwijk

Hoogheemraadschap van Rijnland

MBO Rijnland

De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten

Schulpen Schuim BV

Teekens Karstens, advocaten en notarissen

Universiteit Leiden

Van der Valk Hotel Leiden

Architektenburo Veldman | Rietbroek | Smit

Museum Volkenkunde

Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel

Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid

Holdingmaatschappij
R.H. Breedveld B.V.

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

Retouradres: HVOL
Postbus 917, 2300AX Leiden

Vrijwilligers zorgen er voor dat elk lid een jaarboekje krijgt.

Colofon

Postadres:

Secretaris HVOL
Postbus 917, 2300 AX Leiden
tel 06-20211908

E-mail: info@oudleiden.nl

ING bankrekeningnummers
(alle t.n.v. Vereniging Oud
Leiden) voor:

- contributies/schenkingen:
NL74 INGB 0000 1752 28
- betaling excursies:
NL67 INGB 0005 9012 64
- overige betalingen:
NL03 INGB 0005 8871 87

Website: www.oudleiden.nl

Beeldbank: [https://oudleiden.nl/
commissies/beeldbank](https://oudleiden.nl/commissies/beeldbank)

KvK-nummer 40445843

ANBI-nummer 804311912

ISSN-nummer 2214-353X

CONSUMPTIEBON

Dies 2018

Redactie Kwartaalblad:

Tanneke Schoonheim en
Bram van Leeuwen

E-mail redactie:
kwartaalblad@oudleiden.nl

Opmaak en druk:
WePrint, Leiderdorp